

ВІДОЙКОНИМНІ ДЕРИВАТИ В АНТРОПОНИМІЇ м. ТЕРНОПОЛЯ

У статті проаналізовано прізвища, в основах яких відображені ойконіми. Відтопонімні прізвища жителів м.Тернополя у переважній більшості представлені відойконімними утвореннями на -ськ(ий), -цьк(ий).

Ключові слова: антропонімія, топонім, ойконім, апеллатив, прізвище.

Галина Бачинская. ОТОЙКОНИМНЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ В АТРОПОНИМИИ г. ТЕРНОПОЛЯ

В статье проанализировано фамилии, которые образованы от ойконимов. Оттопонимные фамилии г. Тернополя в большинстве случаев представляют отойконимные образования на -ск(ий), -цк(ий).

Ключевые слова: антропоним, топоним, ойконим, апеллатив, фамилия.

Galyna Bachynska. THE DERIVATIVES WHICH HAVE OIKONYMICAL ORIGIN IN THE ANTHROPNYMICON OF TERNOPIL

The article deals with the surnames which are based on oikonoms. Ternopil inhabitants' surnames which have anthroponymical origin are mostly represented by the oikonymical formations.

Key words: anthroponym, toponym, oikonym, appellative, surname.

Відомо, що одне з основних джерел виникнення прізвищ – це походження або місце попереднього проживання основоположника роду. Тому, як стверджують дослідники української антропонімії різних регіонів, прізвища, мотивовані географічними назвами, становлять доволі значну кількість. Для творення цієї групи прізвищ використовуються різні класи топонімів: ойконіми, мікротопоніми, гідроніми. Цей клас антропонімів вже не раз був предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Відтопонімні прізвища представлені і досліджені в антропонімійних системах Бойкщини (Г.Є. Бучко), Закарпаття (П.П. Чучка), Лемківщини (С.Є. Панцьо), Гуцульщини (Б.Б. Близнюк), Закерзоння (Г.В. Бачинська) та ін.

Об'єктом нашого дослідження стали відойконімні прізвища м.Тернополя.

Мета нашої статті – виявити прізвища, в основах яких відображені ойконіми, та простежити на основі цього рух населення м.Тернополя. Відтопонімні прізвища м.Тернополя переважно представлені відойконімними утвореннями на **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**. Більшість таких прізвищ є відойконімними утвореннями і кваліфікуються як семантичні деривати від відповідних прикметників. Однак суфікси **-ськ-ий**, **-цьк-ий** з найдавніших часів спеціалізуючись на вираженні релятивності, з часом почали виражати патронімічність [4, с. 52].

Про патронімічну функцію суфікса **-sk-i** у прізвищах польської мови переконливо висловився П. Смочинський: «... суфікс **-sk-i** в польських прізвищах, поряд зі своєю первинною «відтопонімною» функцією, з часом набув патронімічної функції... Патронімічна функція суфікса **-ski** виникла із первинного значення приналежності до місця походження або до власника. Крім цього суфікс **-ski** взяв на себе структурну функцію» [8, с. 442].

Здавна серед більшості українців панує думка, що прізвища на **-ськ-ий** – польського походження. Проте, як зауважує А. Коваль, «суфікс **-ськ-ий** уже в давньоруській мові служив для утворення відносних прикметників від назв місцевостей, племен, народностей, країн, а також для вираження приналежності. Пізніше за допомогою цього суфікса у слов'янських мовах стали утворюватися прикметники від загальних назв осіб і тварин, від назв різних конкретних і абстрактних понять. Утворені таким чином відносні прикметники дуже часто ставали родовими прізвищами. Отже, цей суфікс спільнослов'янський, і відносити його до

якоїсь однієї мови просто неможливо» [1, с. 194]. Разом з тим, як стверджує ця ж дослідниця, одним із найдавніших типів польських прізвищ були саме прізвища на **-ськ-ий**. Такими прізвищами в основному називалася польська шляхта [1, с. 177]. Дослідниця польської антропонімії С. Калета пише: «... прізвища на **-ski** в XVI ст. стали символом шляхетного походження, багатства, високої політичної свідомості, а також символом шляхетної культури» [7, с. 18]. Але у «XVII-XVIII ст. прізвища на **-ськ-ий** починають привласнювати собі й ті ж люди, які не мали на це спадкового права. Аристократична верхівка навіть вимагала заборонити законом привласнення нешляхтичними прізвищ» [1, с. 177].

Аналізуючи прізвищеві назви на **-ськ-ий**, які є в «Реєстрах...», Н. Манакіна поділяє їх за характером твірної основи на кілька груп: а) назви на **-ський**, утворені від ойконімів; б) назви на **-ський**, утворені від гідронімів; в) назви на **-ський**, утворені від особових власних імен і їх гіпокористичних форм через ойконімне посередництво або без нього; г) назви на **-ський**, утворені від прізвищ [2, с. 226]. Патронімами вважаємо прізвища на **-ськ-ий**, утворені безпосередньо від календарних християнських імен: *Іванський, Романський*. Хоча не виключено, що ці прізвища можуть мати подвійну словотвірну мотивацію: як відойконімні утворення (пор. с.Івани, с.Роман), або ж як патронімічні деривати від відповідних імен.

Признаючи переважаючу «відтопонімну» функцію суфікса **-ськ-ий**, дослідники відзначають, що формант цей міг вживатися і для творення посесивно-патронімих дериватів [5, с. 87].

Виникнення прізвищ за місцем походження чи проживання – явище природне і зрозуміле. Я.Бистронь вважає, що в часи, коли ще не було офіційних прізвищ, визначення людини за місцем проживання було надзвичайно поширеним [6, с. 23-24].

У нашому матеріалі виділяємо прізвища:

- а) які загально вказують на місце, де хтось проживав;
- б) які утворені від відойконімних прикметників.

Прізвища, які загально вказують на місце, де хтось проживав: *Долиняк, Горняк, Загородній, Задорожній, Закоримений, Запоточний, Зарічний, Крайняк, Крайник, Набережний, Нагірний, Надозірний, Підбережник, Підгірний*.

У структурі багатьох антропонімів наявні префікси **за-, на-, під-, по-**, які в апелятивних означеннях особи можуть характеризувати її за місцем проживання, причому префікс **за-** означає, що хтось живе далі від названого кореневою морфемою предмета [3, с. 86]: *Заболоцький, Загробеньський, Задвірний, Засадзинський*. Префікси **під-, под-, по-** в антропонімах вказують на місце проживання поблизу названого об'єкта: *Підгурський, Підляскевич, Підлипський*.

Серед відтопонімих прізвищ найпоширенішими є прикметникові утворення з формантом **-ськ-ий, -цьк-ий**. Вони мотивуються найчастіше ойконімами західного регіону України – Львівщини, Тернопільщини, Івано-Франківщини та сусідньої Польщі.

Прізвища, мотивовані назвами населених пунктів Тернопільської області: *Капустинський* (с. Капустинці), *Качурівський* (с. Качорівка), *Ковальський* (с. Ковалівка), *Комаровський* (с. Комарівка), *Мишковський* (с. Мишків), *Скальський* (с. Скала), *Серединський* (с. Серединці), *Тучковський* (с. Тучне), *Шидловський* (с. Шидлівці).

Прізвища, мотивовані назвами населених пунктів Львівської області: *Доброгорський* (с. Доброгоря), *Добрянський* (с. Добряни), *Дудинський* (с. Дудин), *Зубрицький* (с. Зубриця), *Кульчицький* (с. Кульчиці), *Лозинський* (с. Лозина), *Лопушанський* (с. опушани), *Роздольський* (с. Роздол), *Самборський* (м. Самбір), *Скольський* (м. Сколе).

Прізвища, мотивовані назвами населених пунктів Івано-Франківщини: *Долинський* (м. Долина), *Зубрецький* (с. Зубрець), *Королівський* (с. Королівка), *Косівський* (м. Косів), *Лисецький* (с. Лисець), *Лючинський* (с. Люча), *Манявський* (с. Манява). В українській ойконімічній системі є багато назв населених пунктів однакових у різних регіонах, тому важко визначити, звідки походить носій конкретного відойконімного прізвища. Так, наприклад, для антропонімів *Козловський, Котовський* твірними виступають прикметники козлівський,

котівський, які вказують на вихідців із сіл Козлів, Котів, проте села з такими назвами є на території сучасної Польщі і на території Тернопільської області.

Прізвища, мотивовані назвами населених пунктів Закерзоння: *Гурецький* (Гура, Тарн. р-н), *Дембицький* (Дембиця, Тарн. р-н), *Жегестовський* (Жегестів, Новий Сонч р-н), *Луковський* (Лукове, Сянік р-н), *Конкуловський* (Конкіловка, пол. Konkółówka, Ясл. р-н), *Копестинський* (Кописно, Сянік р-н), *Красичинський* (Красичин, Перемишль), *Крачковський* (Крачкова, Ряшів р-н), *Кречковський* (Кречкова, Перемишль), *Ольховський* (Ольхова, Ряшів р-н), *Палюшинський* (Палушинці, Тарн. р-н), *Пацлавський* (Пацлав, Сянік р-н), *Пашинський* (Пашин, Новий Сонч р-н), *Пелянський* (Пельня, Сянік р-н), *Подобинський* (Подобин, Новий Сонч р-н), *Радавський* (Радава, Перемишль р-н), *Рожанський* (Рожанка, Ясло р-н), *Скорадинський* (Скорodne, Сянік р-н), *Суходольський* (Суходіл, Ясло р-н), *Устяновський* (Устянова, Сянік р-н), *Фрицький* (Фрицова, Новий Сонч р-н), *Хоровський* (Хорів, Перемишль).

Таким чином, прізвища, мотивовані географічними назвами, несуть певну інформацію про міграційні рухи населення в різні історичні періоди.

Серед прізвищ апелювативного походження найчисленнішими є так звані відойконімні прізвища, усього 1170. Інші прізвища (533) показують, які промисли та заняття існували на території Тернопільщини.

У цій останній функції частіше використовувались двоморфемні суфікси *івськ-ий* і його морфологічні відповідники та *-инськ-ий*.

Патронімічну функцію названих суфіксів вбачаємо у ряді прізвищ переселенців, утворених переважно від імен, рідше – від прізвицьк: *Базилевський, Василевський, Войцеховський, Гричковський, Кузьминський, Стечинський, Федоровський, Юрковський, Ясинський, Яшківський*. Частина з наведених прикладів може мати неоднозначне мотиваційне і відповідно словотвірне пояснення.

Найменування на *ськ-ий*, закріпившись у час стабілізації офіційної антропонімічної системи як прізвища, зазнали лише функціональної зміни, граматичні характеристики збереглись: такі прізвища мають кореляцію роду і відмінюються як прикметники.

Такими ж патронімічними утвореннями є, очевидно, й прізвища з жіночими іменами в основі: *Катеринський, Галінський, Маріїнський*. Їх небагато, адже ім'я матері служило засобом іменування для членів сім'ї лише у виняткових випадках, зокрема, коли батько був невідомий або давно помер чи виїхав, а весь тягар утримання сім'ї і виховання дітей несла мати, тому діти одержували прізвище саме від неї.

Відтопонімні прізвища переселенців представлені значно чисельнішою групою, ніж патронімічні. У більшості випадків вони мотивуються ойконімами західного регіону України та Закерзоння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль А. П. Життя і пригоди імен / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1998. – 240 с.
2. Манакіна Н.М. Словотвірна будова антропонімів на –ськ-ий в українській мові / Н. М. Манакіна // Питання історичної ономастики України. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 225 – 232.
3. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – К.: Наукова думка, 1966. – 214 с.
4. Чучка П. П. Патроніми та їх місце в лексичній системі мови / П. П. Чучка // Мовознавство. – 1984. - №6. – С. 49-56.
5. Чучка П. П. Сучасні вмотивовані прізвиська і словотворча структура прізвищ / П. П. Чучка // Zbornik Pedagogickej fakulty v Prešove univerzity P.J. Safarika v Košiciach, r. XIX, zv. 3. Slavistika. – Bratislava: Slovenske pedagogicke nakladatelstvo, 1976. – S. 83–88.
6. Bystron J. Nazwiska polskie / J. Bystron. – Warszawa, 1933.
7. Kaleta Z. Nazwisko w kulturze polskiej / Z. Kaleta. – Warszawa, 1998. – 225 s.
8. Smoczyński P. Słowiańskie nazwiska patronimiczne / P. Smoczyński // Z polskich studiów slawistycznych. Językoznaństwo. – Warszawa, 1968. – Ser. 3. – S. 245–256.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2014 р.